

TUTKIMUS- RAHOITUKSESTA, HUMANISTISESTA SIVISTYKSESTÄ JA SUOMALAISEN TIETEEN TILASTA

Yliopistojen perusrahoitus on riittämätöntä ja kilpailu täydentävästä rahoituksesta kovaa. Kun mietitään rahoitusjärjestelmän kehittämistä, on pidettävä huoli siitä, että huomioidaan tieteenalojen moninaisuus. Kaikenlaisesta osaoptimoinnista ja oman edun tavoittelusta on pyristeltävä eroon.

Tiede- ja korkeakoulupolitiikasta keskustellaan jatkuvasti. Keskustelua herättävät muun muassa rahoitusleikkausuhat, monien kokema demokratiavaje ja ajoittain kohuja aiheuttavat yliopistojen johtamiskysymykset.

Olen toiminut useita vuosia humanistis-yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen ja rahoittamisen parissa. Esimerkiksi vuoden 2021 lopussa päätin kuusivuotisen kauteni Suomen Akatemian luottamuselimissä. Näissä yhteyksissä olen kypsytellyt muutamia kriittisiäkin haja-ajatuksia yliopistoista, tutkimusrahoituksesta ja laajemmin suomalaisesta tutkimusjärjestelmästä.¹ Aloitan

¹ Esittämäni näkemykset ovat tietenkin yksinomaan omiani, eivätkä ne kaikki liity Suomen Akatemian kauteni asioihin. Niihin ovat vaikuttaneet professorin tehtäväni ja siihen liittyvien filosofian alan kotimaisten ja kansainvälisten yhteistyösuhteiden ohella työskentelyni Helsingin yliopiston tutkijakollegiumin johtajana (2009–2015) ja teologian ja uskonnotutkimuksen tohtorihjelman johtajana (2018–2021) sekä etenkin toimintani Akatemian Kulttuurin ja yhteiskunnan

tutkimusrahoitusjärjestelmää koskevista huomioista, mutta pohdiskelen akatemista kulttuuria ja tieteellistä – erityisesti humanistista – sivistystä periaatteellisemminkin.

Esimerkiksi indikaattoreihin tai rahoitusmuotoihin liittyvät kysymykset saattavat kenties maistua paperilta. Kirjoitukseni pääpyrkimyksenä on kuitenkin osoittaa, etteivät ne ole erotettavissa eettisistä ja ”eksistenti-

tutkimuksen toimikunnan varapuheenjohtajana (2016–2018) ja puheenjohtajana (2019–2021). Viimeksi mainitun tehtävän myötä olen osallistunut toimikunnan perusrahoitusmuotojen (akatemiahanke, akatemiaturkija, tutkijatohtori) lisäksi lukuisiin koko Akatemian tasoisin rahoituspäätöksiin: olen saanut olla esimerkiksi Akatemian yleisjaoston ja lippulaivaohjelmajaoston jäsenenä mukana päättämässä akatemiaprofessoreista, huippuyksiköistä, lippulaivoista, yliopistojen profiloitumisrahoituksesta sekä kiinnostavista kertaluontoisista ohjelmista (muun muassa covid-19-erityisrahoitus, ilmastonmuutoksen hillinnän ja sopeutumisen järjestelmätasoisin tutkimuksen rahoitus, vihreän ja digitaalisen siirtymän avainalat). Näihin rooleihin on liittynyt myös kansainvälisiä verkostoja esimerkiksi institute for advanced study -laitosten yhteistyöelimissä (tutkijakollegiumkaudellani) ja HERA:n (Humanities in the European Research Area) johtokunnassa (Akatemian kaudellani).

aalisista” kysymyksistä, jotka koskevat viime kädessä sitä, millaista on edistää akateemista totuuden etsintää ja sivistystä.²

TUTKIMUSRAHOITUS JA INDIKAATTORIT

Tutkimusta mahdollistetaan rahoittamalla sitä. Ulkopuolinen tutkimusrahoitus täydentää perusrahoitusta, ja suurin osa täydentävästä rahoituksesta on määräaikaista hankerahoitusta. Täydentävä rahoitus onkin itsestään selvästi ratkaisevassa asemassa yliopistojen ja tieteen kehittämisessä. Sitä korostetaan silti liikaakin.

Helposti unohdetaan, että noin puolet kaikista yliopistoissa harjoitettavasta tieteellisestä tutkimuksesta toteutetaan laskennallisesti perusrahoituksella, ei täydentävällä rahoituksella. Lisäksi noin puolet täydentävällä rahoituksella tehtävästä tutkimuksesta rahoittaa maassamme Suomen Akatemia, joten sekin on valtion rahoittamaa tutkimusta. Tämä tarkoittaa noin neljänneistä kaikista yliopistotutkimuksesta.

Rahoituksen hankkiminen on eri tavoin merkityksellistä eri tieteenaloilla. Esimerkiksi lääketieteen tai fysiikan alalla menestyvä tutkija tarvitsee huomattavaa hankerahoitusta voidakseen pitää yllä laboratoriotaan ja tutkimusryhmäänsä. Sen sijaan perinteinen humanistiprofessori voi ainakin jossain mää-

rin harjoittaa tutkimusta perusrahoituksella – esimerkiksi lukiessaan ja kirjoittaessaan omassa tutkijankammiossaan yliopiston hänelle maksaman palkan turvin. Näin hän voi hyvin tehdä myös alansa kansainvälistä ”huippututkimusta”.

Humanistisillakin aloilla pyritään nykyisin aiempaa suurempiin tutkimusryhmiin. Ryhmytyminen voi monin tavoin vahvistaa näiden alojen tutkimusta etenkin tarjotessaan nuorille tutkijoille tien eteenpäin. On kuitenkin hyvä ymmärtää, ettei se ole kaikille humanistitutkijoille välttämätöntä. Niin sanottu perinteinen humanisti voi edelleen perustellusti pitää parempana keskittymistä omaan yksilölliseen tutkimukseensa, jollei tieteellisen työn sisäinen näkökulma ohjaa häntä kohti hankkeiden, ryhmien ja verkostojen muodostamista. Yksin työskentelevän tutkijan rooli on yhä olennainen erityisesti klassisilla humanistisilla aloilla. Myös monografiajulkaisemisella on edelleen tärkeä paikkansa.

Tiedepoliittisin ratkaisuin ei ole aihetta keinotekoisesti muuttaa tämäntapaisia tutkimuksen vakiintuneita käytäntöjä, ei varsinkaan tieteen ulkoisilla argumenteilla. Jatkuvasti mutta aiheellisesti on toisteltu esimerkiksi sitä, ettei julkaisukanavien rankingien perusteella voida arvioida yksilötutkijoiden tuotantoa.³

Hankerahoituksen ja tutkimusryhmien ohella nykyään korostetaan usein kansainvälistä yhteisjulkaisemista. Ajoittain tuntuu esiintyvän painetta tehdä sen määrällisestä mittaamisesta indikaattoria, jolla olisi yliopistoissa eri aloilla merkitystä resurssien jaossa. Kansainvälisen yhteisjulkaisemisen korostaminen resurssien jaossa kuitenkin tuskin edistää tiedettä ainakaan tasavertaisesti eri aloilla. Se voi lisäksi kannustaa tutkijoita julkaisu-yhteistyöhön tieteen ulkoisilla perusteilla.

Esimerkiksi Suomen Akatemian *Tieteen tila* -raporteissa on tehty bibliometrinen havainto, jonka mukaan kansainväliset yhteisjulkaisut ovat muita julkaisuja keskimäärin vaikuttavampia tuodessaan enemmän sitaatioita.⁴ Näin varmasti on monilla aloilla, joilla sitaatiot ylipäänsä ovat merkityksellisiä. Perinteisillä humanistisilla aloilla sitaatiot ja bibliometriikka yleisemminkin ovat epäolennaisia, eikä näin mitattu vaikuttavuus takaa humanistisen työn laatua.

Kansainvälisen yhteisjulkaisemisen määrän mittaamisen epäolennaisuus ei rajoitu sen käyttöön alojen välisissä vertailuissa – toivottavasti sitä ei sentään jatkossakaan käytetä siihen. Kyse on myös sen mahdollisesta käytöstä jonkin tieteenalan oman kehityksen arvioinnissa. Miksi olisi parempi, että esimerkiksi humanistiprofessori julkaisisi aiempaa

enemmän yhteisartikkeleita kansainvälisten yhteistyökumppaniensa kanssa? Tällaisella muutoksella ei ole yhteyttä hänen harjoittamansa tutkimuksen merkitykseen hänen omaäänisenä yksilöllisenä ajattelunaan.

Humanistisilla aloilla on usein yhteisjulkaisuja perustellumpaa toimittaa esimerkiksi kansainväliseen yhteistyöhön nojaavia artikkelikokoelmia. Ne sisältävät kirjoittajien tyypillisesti yksin laatimia artikkeleja. Tällaisten vaihtaminen yhteisjulkaisuuihin voi jopa heikentää humanistisen akateemisen keskustelun tasoa. Ainakaan humanististen alojen sisäisestä tieteellisestä näkökulmasta ei ole takeita siitä, että yhteisjulkaisujen suosiminen vahvistaisi keskustelun laatua.

Kaikkien strategisten indikaattorien käytössä, kaikilla arvioinnin ja kehittämisen tasoilla, tulisi pitää kirkkaana mielessä niiden soveltamisen pääpyrkimys: tieteen edistäminen.

HANKERAHOITUS INDIKAATTORINA

Toinen ongelmallisesti käytetty indikaattori on jo mainittu ulkopuolisen tutkimusrahoituksen määrä. Niin arvokasta kuin kilpaillun rahoituksen hankkiminen onkin, esimerkiksi professorien rekrytoinneissa ei pitäisi liikaa kiinnittää huomiota täydentävän rahoituksen hankintaan.

European Research Councilin (ERC) myöntämän tutkimusrahoituksen haut ovat erittäin kilpailtuja. Näissä hauissa menestynei-

² Näitä teemoja käsitellään laajemmin yhdessä Sari Kivistön kanssa julkaisemassani teoksessa *Sivistyksen puolustus: Miksi akateemista elämää tarvitaan?* (Gaudeamus, 2018).

³ Vrt. TSV:n julkaisufoorumin käyttöohjeita: <https://julkaisufoorumi.fi/fi/kayttoohje>.

⁴ Vrt. <https://www.aka.fi/suomen-akatemia-toiminta/tietoaineistot/tieteen-tila/tieteen-tila-2016/>

Akateemisen arvioinnin ja päätöksenteon tehtävänä on edistää tiedettä, ei minkään tahon tai kenenkään henkilön ”asiaa”.

den tutkijoiden kiinnittäminen pysyvästi yliopistoon on useimmiten hyvin perusteltua. Olisi silti outoa, jos professorivalinnat käytännössä ”ulkoistettaisiin” ERC:lle. On lukemattomia syitä, miksi erinomainen tutkija ei jossakin haussa onnistu saamaan esimerkiksi ERC:n tai Suomen Akatemian rahoitusta. Siksi hankerahoituksen saamisesta ei ole tieteellisen ansioitumisen kriteeriksi varsinkaan yksilökeskeisillä aloilla.

Tiede edistyy parhaiten, kun etevimpien tutkijoiden annetaan rauhassa tehdä niitä asioita, jotka he aidosti kokevat tärkeiksi ja joita juuri he osaavat parhaiten tehdä. Yksilökeskeisen alan tutkijalle voi olla tärkeämpää opettaa ja tutkia omaehtoisesti, jopa aivan yksin, kuin laatia aina uusia projektihakemuksia.

Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoitusmalli palkitsee yliopistoja erityisesti tutkinnoista, ja yliopistojen merkittävintä yhteiskunnallista vaikuttavuutta on korkeasti koulutettujen asiantuntijoiden tuottaminen. Siksi yliopistoissa ei ole varaa väheksyä nii-

tä, jotka kantavat vastuuta ennen kaikkea laadukkaasta opettamisesta ja omasta tutkimuksestaan, vaikka heidän ryhmähankkeensa jäisivät vähäisemmiksi. Tämä on tärkeää todeta nimenomaan tutkimusrahoitusta koskevien pohdintojen yhteydessä.

EDUNVALVONTA VAI TIETEEN EDISTÄMINEN?

On olennaista, että tiedeyhteisö ymmärtää tieteellisen toiminnan luonnetta sen kaikessa moninaisuudessa. On ymmärrettävä esimerkiksi ryhmä- ja yksilöorientoituneiden tutkijoiden sekä alojen olennaisia eroja. Yhtä tärkeää on oikeanlainen käsitys siitä, mitä merkitsee osallistua tutkimusrahoitusjärjestelmän keskeisiin arviointi- ja päätösprosesseihin.

Olen toistuvasti törmännyt vähintäänkin epäsuoriin kuvitelmiin, joiden mukaan jonkin tieteenalan edustaja olisi eräänlaisena edunvalvojana esimerkiksi Suomen Akatemian toimielimissä. Edunvalvojan tehtävänä

olisi näiden kuvitelmien mukaan varmistaa, että tuon alan tutkijat ja tutkimusyksiköt saisivat Akatemian hauissa sen, ”mikä heille kuuluu”. Tämä ajattelutapa on tietenkin täydellinen väärinymmärrys. Akateemisen arvioinnin ja päätöksenteon tehtävänä on edistää tiedettä, ei minkään tahon tai kenenkään henkilön ”asiaa”.

Väärinymmärrys ei silti ole yllättävä, kun muistetaan, kuinka paljon tympeää, opportunistista edunvalvontakulttuuria yliopistoissa jatkuvasti ilmenee. Hyvin monille on tuttua, että erilaisissa akateemisissa yhteyksissä usein tavoitellaan omaa tai oman tutkimusryhmän tai -alan etua. Onnistumisia pyritään maksimoimaan säätämällä mitä moninaisimpia toimintoja, kuten indikaattorien valintaa. Tästä yliopistoelämää läpäisevästä edunvalvonta-ajattelusta on päästävä eroon, jotta tiede edistyisi.

E erityisen ikäviä sävyjä edunvalvontaa korostava ajattelutapa saa kääntyessään suoranaiseksi omakehuksi ja muita väheksyväksi röyhkeydeksi. Akateeminen vaatimattomuus on palautettava sille kuuluvaan kunniaan. Sivistynyt tutkija ei pidä meteliä omista saavutuksistaan tai yritä suosia esimerkiksi omia oppilaitaan.

Jatkuva hakemusten tehtailu, rahoituksen niukkuus ja näkyvyyden tavoittelun vaatimus eivät edistä tutkijan vaatimattomuuden ihannetta, koska hakija joutuu aina kehuaan projektiaan – jopa voidakseen työskennellä

aloilla, joilla ulkopuolisen rahoituksen saaminen on välttämätöntä tutkimuksen jatkamiseksi. Tämä on perusrahoituksen riittämättömyydestä seuraava rakenteellinen ongelma.

Sosiaalinen media voi vahvistaa vahingollista edunvalvonta-ajattelua tiedemaailmassa. Jos sosiaalisessa mediassa kaikkein aktiivisimmat saisivat yliopistoissa resursseja hiljaisempien kustannuksella, koko järjestelmä menettäisi uskottavuuttaan. Ei olisi hyväksyttävää, että resursseja annettaisiin erityisesti niille, jotka äänekkäimmin keuhuvat itseään. Siksi hakemusten arvioijilla ja niitä koskevien päätösten tekijöillä on huomattava vastuu siitä, että turhanaikainen omakehu erottuu asiallisesta hakijan ansioiden esittelystä. Onneksi tieteellisesti vakuuttavat esimerkiksi Suomen Akatemian hakemukset ovat yleensä myös eettisesti korkeatasoisia.

Tutkijoilla on velvollisuus edistää tiedettä yleensä omien pyrkimystensä sijaan. Tämä ei toteudu helposti, koska tiedeyhteisö ei ole sellainen ihanteellinen paikka, jossa kollegat luontaisen ”myötäintoisesti” tukisivat toisiaan. Ihanteeseen pyrkiminen on silti velvollisuus, joka on tieteellisen sivistyshankkeen ydintä. Tämän pohjaksi tarvitaan realistista ymmärrystä ihmisen itsekkyydestä ja siitä, kuinka yleistä oman edun tavoittelu on tiedeyhteisössä. Sama eettinen problematiikka on myös tutkimusrahoituksen kehittämisen keskiössä.

TIEDERAHOITUKSEN KOKONAISUUS JA MONINAISUUS

Olipa tutkimuksen ryhmä- ja yksikkörakenne⁵ mikä tahansa, aina tarvitaan välineitä resurssien järkeväksi jakamiseksi. Liian monimutkaiset indikaattorit edistävät helposti opportunistia, osaoptimointia ja edunvalvontakulttuuria.

En liene ainoa, joka ajattelee, että opetus- ja kulttuuriministeriön rahoitusmallin kannattaisi olla jonkin verran nykyistä yksinkertaisempi. Joskus on keskusteltu erityisesti yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja sen omien indikaattorien nostamisesta yhdeksi rahoitusmallin osaksi, mutta tämä on syytä torjua. Yliopistojen rahoituksen tulee perustua niiden varsinaisten tehtävien hoitamiseen eli tutkimukseen ja siihen perustuvaan ylimpään opetukseen. Yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen edistäminen ei ole yliopistolain mukaan itsenäinen tehtävä vaan määrittää sitä, miten yliopistojen tulee suorittaa varsinaisia tehtäviään.

Indikaattorien ja rahoitusjärjestelmän yksityiskohtien maailma tuntuu helposti sekavalta. Kuitenkin on koetettava katsoa niin

5 Etenkin näkyvyyden edistämiseen keskittyvät humanistisillakin aloilla yleistyneet tutkimuskeskukset, "centerit", jotka tuovat yhteen saman aihepiirin tutkimusta usein tiedekuntarajojen yli. Vaikka rakenne on usein hyödyllinen, "centerit" eivät ehkä aina yllä niin innovatiivisiin toimiin, ettei niitä voitaisi toteuttaa perinteisemminkin. Tiedekunnissa ja niiden puitteissa toimivissa koulutusohjelmissa ei ole mitään vikaa, sillä ne ovat (jatkuvin muutoksin) vuosisatoja vanhoja, yliopiston perustehtäviä edelleen hyvin palvelevia yksiköitä.

tieteen kuin tiederahoituksenkin kokonaisuutta. Suomen Akatemian tapauksessa tämä tarkoittaa näkymää toimikuntien perusinstrumenteista laajoihin koko Akatemian tasoihin rahoitusmuotoihin ja -ohjelmiin, kuten huippuyksiköihin, lippulaivoihin ja profiloitumisrahoitukseen. Koska rahoittajan tulee ensisijaisesti valvoa koko tieteen etua, sen luottamuselinten jäsenet eivät koskaan voi edistää oman alansa, yksikkönsä tai organisaationsa etua, puhumattakaan omasta henkilökohtaisesta edustaan.

Tutkimusrahoittaja on kokonaisuuden merkitystä korostaessaan myös akateemisen vapauden – ja siihen kuuluvan vastuun – mahdollistaja ja valtiollisen rahoituksen jakajana demokraattisen yhteiskunnan palveluksessa. Kokonaisuuden tarkastelusta seuraa vaade suhtautua erittäin vakavasti tutkimuksen moninaisuuteen sekä tieteenalojen että rahoitusmuotojen suhteen. On perustutkimusta ja soveltavaa tutkimusta, eivätkä niiden väliset erot ole aina kirkkaita. On *bottom-up*- ja *top-down*-rahoitusmuotoja, ja molempia tarvitaan. On ryhmiä ja yksilöitä – ja niin edelleen.

Tutkijakoulutuksesta lähtien toimintakulttuuria on kehitettävä siten, että se tunnustaisi, kuinka vain vaatimattomuutta velvollisuutenaan pitävä akateeminen yksilö tai ryhmä kykenee katsomaan tieteen kokonaisuutta sen moninaisuudessa. Se, jolta tällainen vaatimattomuus puuttuu, asettaa helposti oman alansa

Akatemiaprofessorihauissa hyväksymisprosentti on niin alhainen, että on ymmärrettävää, jos joku erinomainen hakija kokee prosessin jopa osin mielivaltaiseksi.

ja tapansa harjoittaa tutkimusta keskiöön tavalla, joka ei tee oikeutta muille. Tutkimusjärjestelmässä kannattaisi puuttua edunvalvontakulttuurin ilmentymiin nykyistä kriittisemmin ja pyrkiä kitkemään sitä eri tasoilla – eikä suinkaan palkitsemaan sen ylläpitämisestä.

SUOMEN AKATEMIAN RAHOITUS- INSTRUMENTTIEN UUDISTAMINEN

Suomen Akatemialla on ollut vireillä selvityshanke siitä, miten nuorelle tutkijasukupolvelle suunnattuja rahoitusinstrumentteja voitaisiin kehittää. Tästä kerrottiin muun muassa *Tieteessä tapahtuu* -lehden numerossa 5/2021. Mikä tahansa Suomen Akatemian rahoitusinstrumenttien uudistus herättänee toteutuessaan kriittistä keskustelua, mutta on hyvä ymmärtää, että rahoitusinstrumenttien toimivuutta on jatkuvasti myös arvioitava. Näin on tehtävä jälleen tieteen kokonaisuuden etua silmällä pitäen.

Rahoitusinstrumentteja lienee nykyisin liikaa suhteutettuna niukkoihin resursseihin. Siksi rahoitusinstrumentteja on ehkä joskus

yhdisteltäväkin, mutta samalla on säilytettävä myös niiden riittävä moninaisuus. Tutkimuksen tarpeet ovat niin monitahoisia, että rahoittajan valikoimassa on oltava useita rahoitusmuotoja. Tämä on paikallaan myös eri uravaiheiden sekä yksilöiden ja ryhmien huomioimiseksi.

Suomen Akatemian rahoitusinstrumenttien kokonaisuuden kannalta pienehkö mutta osaltaan tärkeä uudistus olisi mielestäni akatemiaprofessori-instrumentin kehittäminen. Tavoitteena tulisi olla, että se olisi aidosti tarjolla hieman useammille erinomaisille hakijoille kuin se nykymuodossaan on. Nyt akatemiaprofessorin rahoitus on viisivuotinen ja haettavissa parin–kolmen vuoden välein. Se voisi osua nykyistä useammille, jos myönnettäisiin lyhyempiä kausia tai rajoitettaisiin perättäisten kausien määrää. Akatemiaprofessorihauissa hyväksymisprosentti on niin alhainen, että on ymmärrettävää, jos joku erinomainen hakija kokee prosessin jopa osin mielivaltaiseksi. Sellaista luottamuksen menettämistä tutkimusrahoittaja ei pitkällä aikavälillä kestä.

Suomalainen tutkimusrahoitusjärjestelmä ei ole täysin suojassa mahdolliselta tieteen ja demokratian vastaiselta hyökkäykseltä.

Akatemiaprofessori-instrumentin ongelmallinen asema kertoo tietenkin siitä, kuinka heikossa jamassa tutkimuskausi- tai sapattivapaajärjestelmä Suomen yliopistoissa on. Tässä on erityisen paljon parannettavaa, jotta maamme parhaat tieteenharjoittajat voisivat löytää riittävästi aikaa tutkimukseensa.

Monien kaipaamaan menneen maailman ”varttuneen tutkijan” rahoitukseen ei kuitenkaan ole paluuta. Siinä ei ollut tehokkaimmassa mahdollisessa käytössä kansainvälinen vertaisarviointi, jota Suomen Akatemia soveltaa kaikessa toiminnassaan. Onneksi yliopistot yrittävät ottaa käyttöön professorien ja yliopistonlehtorien tutkimuskausijärjestelmiä – jälleen toki niukkuutta jakaen. Nykyisen yliopistolain olosuhteissa tämä onnistuu joustavammin kuin ennen, mutta pysyvä pulma on tietenkin perusrahoituksen riittämättömyys.

On ymmärrettävää, että rahoituspäätökset johtavat pettymyksiin ja turhautumisiin. Silti tutkijoiden voidaan toivoa muistavan, että esimerkiksi Suomen Akatemian arviointi- ja päätösprosesseja pyritään jatkuvasti kehittämään. Ne ovat erittäin tarkasti harkittuja ja

niin virkahenkilöiden kuin luottamuselinten jäsentenkin parhaan kykynsä mukaan vastuullisesti toteuttamia.⁶

Tutkijayhteisössä joskus ilmenevä Suomen Akatemiaa koskeva kritiikki heijastanee osittain vaikeutta katsoa tieteen ja rahoitusjärjestelmän kokonaisuutta oman tutkimusalan ulkopuolella. Tämä on ilman muuta ymmärrettävää. Sivumennen en voi olla huomauttamatta, että olen itse pitänyt Akatemiassa erityisesti siitä, kuinka valtion viraston vakava ja huolellinen asioiden käsittely asettuu eräänlaiseksi vastakohtaksi yliopistojen joskus tarpeettoman hehkuttavalle brändäämiselle.

POLIITTINEN TAHTO JA UHKA

On yhä todellinen uhka, että Suomen Akatemian myöntövaltuuteen kohdistuu tu—

⁶ Yksi erityisen hyvin toimiva käytäntö Akatemiassa on hallituksen, kolmen tieteellisen toimikunnan ja hallituksen asettamien jaostojen välisten yhteyksien vahvistaminen toimikuntien (ja Strategisen tutkimuksen neuvoston) puheenjohtajien roolien kautta. Tämä on raskasta puheenjohtajille, mutta samalla se varmistaa, että relevantti tieto kulkee eri toimielinten välillä. Puheenjohtajat osallistuvat lain nojalla puheoikeudella hallituksen kokouksiin ja ovat hallituksen nimeämiä jäseniä yleisjaostossa ja lippulaivaohjelmajaostossa eli käytännössä mukana päättämässä kaikista keskeisistä koko Akatemian tason rahoitusmuodoista.

levina vuosina merkittäviä leikkauksia. Se merkitsisi leikkauksia ankaran kansainvälisen vertaisarvioinnin perusteella jaettavaan, tieteelliseen laatuun panostavaan tutkimusrahoitukseen. Tämä tarkoittaisi supistuksia keskimäärin korkeatasoisimpaan Suomessa harjoitettavaan tieteeseen ja nimenomaan sellaiseen tutkimukseen, jota ei voida hanke- rahoitusta toteuttaa. On surullista, että tiederahoitus on sellaisella tolalla, että nämä leikkaukset ovat yhä aidosti mahdollisia.

Suomen Akatemia on aivan keskeisesti vertaisarviointia toteuttava organisaatio, ja koko sen toiminnan ydintä on kansainvälinen *peer review*. Vertaisarviointi ei ole täydellinen tai ihanteellinen järjestelmä, mutta se lienee parasta, mitä meillä on. Valitettavasti ja hämmästyttävästi poliittisten päättäjien joukossa ei näytä olevan riittävän vahvaa ja yksimielistä tahtoa puolustaa kansainvälisesti laadukkaaksi arvioitua tiedettä.

Rahoitusinstrumentteja ja indikaattoreita kehitettäessä on hyvä myös periaatteellisemmalla tasolla muistaa, ettei suomalainen tutkimusrahoitusjärjestelmä ole täysin suojassa mahdolliselta tieteen ja demokratian vastaiselta hyökkäykseltä.⁷ Jos tieteenvastainen toimija pääsisi valtaan, sellainen

⁷ Tätä voidaan verrata Korkeimman hallinto-oikeuden presidentin Kari Kuusiniemen keväällä 2021 keskusteluun nostamaan elintärkeään kysymykseen siitä, kuinka hyvin suomalainen oikeusjärjestelmä on suojattu Puolan ja Unkarin kaltaisten autoritarismin tiellä olevien valtioiden tapaisilta hyökkäyksiltä oikeusvaltion periaatteita vastaan.

pystyisi periaatteessa ikävilläkin tavoilla vaikuttamaan siihen, miten rahoitusta jaetaan. Valtioneuvosto nimittää opetus- ja kulttuuriministeriön esityksestä Suomen Akatemian toimielinten jäsenet. Yliopistoja toki suojaa perustuslain turvaama autonomia, mutta niitäkin voidaan kiristää ja kurjistaa rahoitusta supistamalla.

Tiedeyhteisön on syytä olla vakavasti tietoinen siitä, etteivät kaikki poliitikot ja muut yhteiskunnalliset vaikuttajat todellakaan ole hyväntahtoisesti tieteen, koulutuksen ja sivistyksen asiassa. Tieteellisen tutkimuksen laaja-alaisuus ja riippumattomuus eivät edistä nurkkakuntaisten populistien eivätkä kaikkien muidenkaan ideologioihinsa vahvasti sidonnaisten ryhmien poliittisia intressejä. Tiedeyhteisön on aihetta pohtia, miten rahoituspäätösten autonomia ja tieteellinen integriteetti parhaiten suojataan.

Poliittisen uhkakuvan mahdollisimman tehokkaaksi torjumiseksi olisi tärkeää, ettei edunvalvonnanomainen politikointi saisi keskeistä sijaa tieteessä itsessään. Oman ryhmänsä etua etsivä kovaääninen ”influensseri” saattaa toimia isossa kuvassa tiedettä ja sen yhteiskunnallista asemaa vastaan.

YKSILÖ, RYHMÄ JA TIETEEN HYÖTY

Kuten todettu, humanistiprofessorilla ei aina ole tutkimusryhmää. Laboratoriotutkimuksen näkökulmasta saattaa tuntua oudolta,

että humanistitutkija voi esimerkiksi ohjata väitöskirjoja aivan erilaisista aiheista – eivätkä hänen ohjattavansakaan siis välttämättä muodosta mitään ryhmää. Hän saattaa jopa ohjata opiskelijoita, joiden tutkimukseen ja tutkimusaiheisiin hän ei itse usko. Moninaisuuden kunnioittajana hän saattaa silti jonkinlaisissa rajoissa katsoa velvollisuudekseen tukea myös heidän yksilöllistä työtään, vaikka se olisi ristiriidassa hänen omien lähtökohtaoleustensa kanssa.⁸

Perinteinen humanisti saattaa näin muistuttaa enemmän esimerkiksi kirjailijaa tai muuta taiteilijaa kuin laboratoriotieteistä tuttua ryhmänjohtajaa. Hän lienee siksi liki väistämättä hieman yksinäinen, sillä muuten hänen työnsä ei olisi aidosti hänen omaansa, sellaista, jota kukaan muu kuin juuri hän ei voisi tehdä, hänen oman ainutkertaisen näkökulmansa määrittämää.

On paha virhe kuvitella, ettei tällainen yksinäisyydessään tutkimusta harjoittava humanisti voisi tehdä yhtä laadukasta tai yhtä kansainvälistä tiedettä kuin superverkostoitunut ryhmien rakentaja. Esimerkiksi taiteentutkimuksen, teologian tai filosofian kaltaisilla aloilla tutkimuksen yti-

8 Koen itse ongelmallisiksi asetelmat, joissa filosofian ja teologian kriittistä, sekulaaria ja humanistista tutkimusasetetta korostavana uskonnonfilosofian professorina ohjaan vaikkapa konservatiivista kristillistä teismiä puolustavien uskonnonfilosofien ajattelua myötäilevää opinnäytettä – mutta pidän tärkeänä, että sellaisenkin tutkimuksen tekijä voi (tieteellisen asenteen rajoissa) laatia työnsä omista lähtökohdistaan, vaikka olisin niistä itse vahvasti eri mieltä.

messä voi olla yksilön tapa nähdä maailma ja pyrkimys ilmaista, miten asiat ovat hänen ainutkertaisesta perspektiivistään katseltuina.

Joku voisi väittää, että humanistinkin tärkein tehtävä olisi tukea ryhmäänsä hankkimalla rahoitusta nuoremmille tutkijoille. Tämä on kuitenkin väärinkäsitys. Kaikkien tutkijoiden tärkein tehtävä on edistää tiedettä. Jos humanistiprofessori katsoo sen tapahtuvan parhaiten yksilötutkimuksen keinoin, hänellä on akateeminen vapaus ja vastuu toimia näin.

Nykyhumanisteja rohkaistaan toisinaan esiintymään ”rinta rottingilla” ilman alemmuuskomplekseja muihin tieteisiin nähden. Usein jo seuraavassa lauseessa perustellaan, kuinka ”hyödyllisiä” humanistisetkin alat lopulta ovat ja kuinka ”ajan hermolla” ne ovat muun muassa tutkimusryhmärakenteen ja yhteistyön myös luonnontieteiden kanssa yleistyessä. Näen humanistien tämänkaltaisessa rohkaisemisessa ristiriidan: eikö voitaisi pää pystyssä puolustaa myös ”ei-hyödyllisiä” humanistisen perustutkimuksen aloja, jopa pahamaineisessa yksinäisessä tutkijakammiossa puuhailua?

Hiljaiseen yksinäisyyteensä vetäytyvä tutkija voi toteuttaa tieteelle tärkeää vaatimattomuuden velvoitetta paremmin kuin äänekäämmät ja näkyvämmät kollegansa. Yksilön äänen ja näkökulman ainutkertaisuus ilmenee kuitenkin aina alan tiedeyhteisön keskustelussa. Tieteellisen tiedon subjektina

voidaan siksi pitää (ideaalia) tiedeyhteisöä, vaikka etenkin humanistista ja filosofista ymmärrystä tiedon arvosta ja merkityksestä rakentavat yksilöt. Näin humanistisen yksilöllisyyden korostaminen ei ole ristiriidassa tieteenharjoituksen yhteisöllisyyden kanssa.

TIETEEN HARJOITTAMISEN EDELITYKSET

Vuonna 2021 sai huomiota keskustelu siitä, ovatko erityisesti humanistiset tieteet ”ideologisia”. Perusvaatimus tieteen kriittisestä objektiivisuudesta ulottuu kaikkiin tieteisiin, eikä ole tarpeen tehdä eroja tieteen objektiiviseksi uskotun ”ytimen” ja ideologisempien alueiden välillä. Aiheeseen liittyen on käytetty asiantuntemattomia puheenvuoroja tarpeesta osoittaa etukäteen tieteen ”vaikutavuus” rahoituksen ehtona.

Omaan arvoonsa jääkööt häiriköijien typerät huutelut sosiaalisessa mediassa. Asioita tuntemattomat poliitikot ja muut päättäjät kohdatkoot kuitenkin ankarankin kritiikin, sillä heidän vastuullaan on, että tulevaisuudessaakin on suomalaista tiedettä. On ikävää, että tutkimusjärjestelmää joudutaan kehittämään nykyisissä epävarmoissa oloissa. On myös ymmärrettävää, että moni nuori tutkija saattaa katsoa parhaaksi jättää Suomi. Liennemme jo pudonneet verrokkimaiden joukosta tieteen edellytysten tukemisessa.

Tiedeyhteisössä voimme kuitenkin itse vaikuttaa tilanteeseen vastustamalla esimer-

kiksi epäolennaisten indikaattorien käyttöä. Voimme luopua edunvalvontadiskurssiin osallistumisesta ja kaikin keinoin välttää siihen kytkeytyvää opportunistia. Voimme koettaa keskittyä olennaiseen ja osoittaa varsinkin nuoremmille, että niin on tosiaan mahdollista tehdä.

Meidän ei pidä lannistua taloudellisesti ankeinkaan aikoina, vaan muistaa, että yliopistollinen elämä on edelleen monin tavoin merkityksellistä ”elämää järjen mukaan”. Tämä kuitenkin edellyttää, että yliopiston arvoista, kuten totuudesta, vapaudesta, sivistyksestä ja aidosta yhteisöllisyydestä on pidettävä kiinni – silloinkin, kun ne joutuvat ristiriitaan edunvalvonnan intressien kanssa.⁹

Yliopisto ei ole vain työpaikka. Yliopistodemokratian nimissä esitettäviin liioiteltuihin vaatimuksiin on siksi suhtauduttava varauksin. Esimerkiksi hallintoelinten ”ei-tasakolmikanta”, jossa professoreilla on muuta henkilöstöä ja opiskelijoita suhteellisesti vahvempi edustus, on toimiva ilmaisu ajatukselle yliopistosta demokraattisen yhteiskunnan ympäröimänä asiantuntijajohtoisena yhteisönä.

Sivistysyliopiston puolustajan ei myöskään tarvitse luoda vastakkainasetteluja. Hän voi osoittaa ymmärrystä sille, että demokratiassa elinkeinoelämälläkin on perusteltu intressi

9 Vrt. kirjoitustani ”Yliopistojen arvot” (*Tieteessä tapahtuu* 2/2021), joka sisältyy muokattuna myös teokseeni *Ihmisen maailma: Esseitä humanismista, totuudesta ja ajattelun tilasta* (niin&näin, 2021).

tutkimukseen ja siihen perustuvaan koulutukseen. Yliopistodemokratiankaan edistämisen ei tule olla ideologista vaan tieteelle alistettua.

SUURET KYSYMYKSET, SIVISTYS JA TIETEEN VAKAVUUS

Tieteenharjoittajaa eivät askarruta vain aikamme globaalit haasteet tai ”viheliäiset ongelmat” vaan myös ”ikuiset kysymykset”, ihmisen ja maailman pysyvät arvoitukset. Näihinkin kysymyksiin soisin tutkijoilla yhä olevan rohkeutta tarttua, vaikka rajatumpien aiheiden tutkimukseen voi olla helpompaa löytää resursseja. Yhä tarkempaa erikoistumista tietenkin tarvitaan tieteen edistämiseksi.

”Suurten kysymysten” pysyvyys muistuttaa, että eräänlainen vakava arvokkuus, *gravitas*, olisi osattava palauttaa akateemisen elämänmuodon ytimeen. Paitsi sisällölliset tutkimuskysymykset itse, myös kaikki tieteen, yliopistoihin ja tutkimusrahoitukseen liittyvät hallinnollis-tiedepoliittisetkin kysymykset ovat perustavalla tavalla painavia ja vakavia. Niihin on suhtauduttava totisesti ja totuudellisesti eli totuutta arvossa pitäen – olipa kyse yksittäisen opiskelijan ohjauksesta tai sadan miljoonan euron rahoituspäätöskokouksesta. Totuudellisuuden arvon on ohjattava tieteellistä elämää näillä kaikilla tasoilla.

Totuudellisuuden vakavuus on antiteesi näkyvyyden itseisarvoisuudelle, brändäykselle, pöhinälle, pitchaukselle, tyhjälle omakehulle,

koulukuntien pystyttämislle ja kaikenlaiselle toisarvoiselle puuhastelulle. Uskoakseni viime kädessä ihmisyksilön eettinen suhde tieteen harjoittamiseen – se, nähdäänkö toiminta ylipäänsä vakavamielisenä vai TV-visailuja muistuttavana viihteellistyvänä touhuna – ratkaisee tieteen edistymisen.

Kuten todettu, tämä suhde voi olla yksinäinenkin vakava asenne totuuden etsintään. Erityisesti tiedeyhteisön toimintakulttuuriin tulisi uudelleen juurruttaa vakaumus, jonka mukaan totuudellinen tutkija tai tutkijayhteisö ei pitchatessaan ja brändätessäänkään nosta turhaan esiin omia saavutuksiaan, olivatpa ne kuinka merkittäviä tahansa, eikä siten muuta yliopistotyötä mainostoimistomaiseksi julkikuvan kiillotukseksi.

SIVISTYS EI KAIPAA PÄIVITTÄMISTÄ

Tiedettä uhkaavista näköaloista voimme yrittää parhaamme mukaan selviytyä vain kehittämällä akateemista sivistysprojektia itseään. Sivistykseen, varsinkin tieteelliseen sivistykseen, kuuluu olennaisesti kyky katsoa maailmaa ja tieteen kenttää oman erikoisalan, näkökulman tai perinteen ulkopuolella, kaikenlaisia rajoja ylittäen.

Rajojen ylittäminen ei merkitse vain tieteidenvälisyyden edistämistä vaan sellaista avarakatseisuutta, jota ei tuota ohjelmallinen tiedepoliittinen tai juhlapuheenomainen julistus vaan jota tieteellinen kokemus ja harkinta-

Totuudellisuuden vakavuus on antiteesi näkyvyyden itseisarvoisuudelle, brändäykselle, pöhinälle, pitchaukselle, tyhjälle omakehulle, koulukuntien pystyttämislle ja kaikenlaiselle toisarvoiselle puuhastelulle.

kyky voivat vaivalloisesti rakentaa. Tällaiseen sivistysprojektiin sitoutuvan tutkijan tulee kyetä näkemään sekä oman roolinsa rajallisuus että tieteen kokonaisuuden monitahoisuus.

Toisin kuin oman alansa tai oppisuuntansa etua valvova vallankäyttäjä tai -tavoittelija, sivistysprojektiin sitoutunut tutkija pyrkii ensisijaisesti edistämään tiedettä ylipäänsä. Tätä voidaan nähdäkseni pitää olennaisena erityisesti tutkimusrahoitusjärjestelmän luottamustehtävissä mutta periaatteessa kaikissa muissakin tieteellisissä tehtävissä. Kukaan yksilö ei näihin velvoitteisiin kykene, sillä olemme epätäydellisiä, mutta historian armoa emme ansaitse, ellemme edes yritä.

Emme myöskään tarvitse sen enempää humanistisen kuin yleisen tieteellisenkään sivistyksen ”päivittämistä” nykyaikaan. Tässä hahmoteltu yleisluontoinen sivistyskäsitteitä taipuneen erilaisiin oloihin ja historiallisiin tilanteisiin. Sivistys klassisessa humboldtilaisessa mielessä on lähtökohtaisesti uutta etsivää, itsekriittistä, uudistuvaa. Siksi ei tarvita konsultteja kertomaan yliopiston professoreille, että on aika siirtyä ”sivistys 2.0”-aikaan. Sivistynyt ihminen uudistaa joka tapauksessa

jatkuvasti ajatteluaan tutkimuksen ja kriittisen yhteiskunnallisen keskustelun edistyessä. Tällaiseen sivistykseen kuuluu olennaisesti itsekriittinen oman ajattelun, myös oman sivistyskäsitteiden, arviointi – eikä se tule koskaan valmiiksi.

Laaja humanistinen näköala tunnistaa ja tunnustaa tieteen kaikessa monitahoisuudessaan ihmisen arvosidonnaiseksi toiminnaksi, joka kaipaa jatkuvaa kriittistä, niin episteemistä kuin eettistäkin tutkailua. Siksi humanistisen sivistyksen ylläpitäminen on luonnontieteidenkin edistymisen ehto.

—
Kirjoittaja on uskonnonfilosofian professori Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa.

Monet kirjoituksessa esitetyt ajatukset perustuvat jatkuviin keskusteluihin tieteestä, humanismista, sivistyksestä ja maailmasta professori Sari Kivistön kanssa. Kirjoittaja kiittää myös Suomen Akatemian luottamuselinten jäseniä sekä Akatemian johtoa ja hallintoviraston henkilöstöä lukuisista tilaisuuksista kiinnostaviin keskusteluihin viime vuosien kuluessa.